Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Production

Gujarat Council of Educational Research and Training
Gandhinagar

Printing

Gujarat State Branch Text-book Board
Gandhinagar

संस्कृत

Sanskrit

Standard 7

(Semester II)

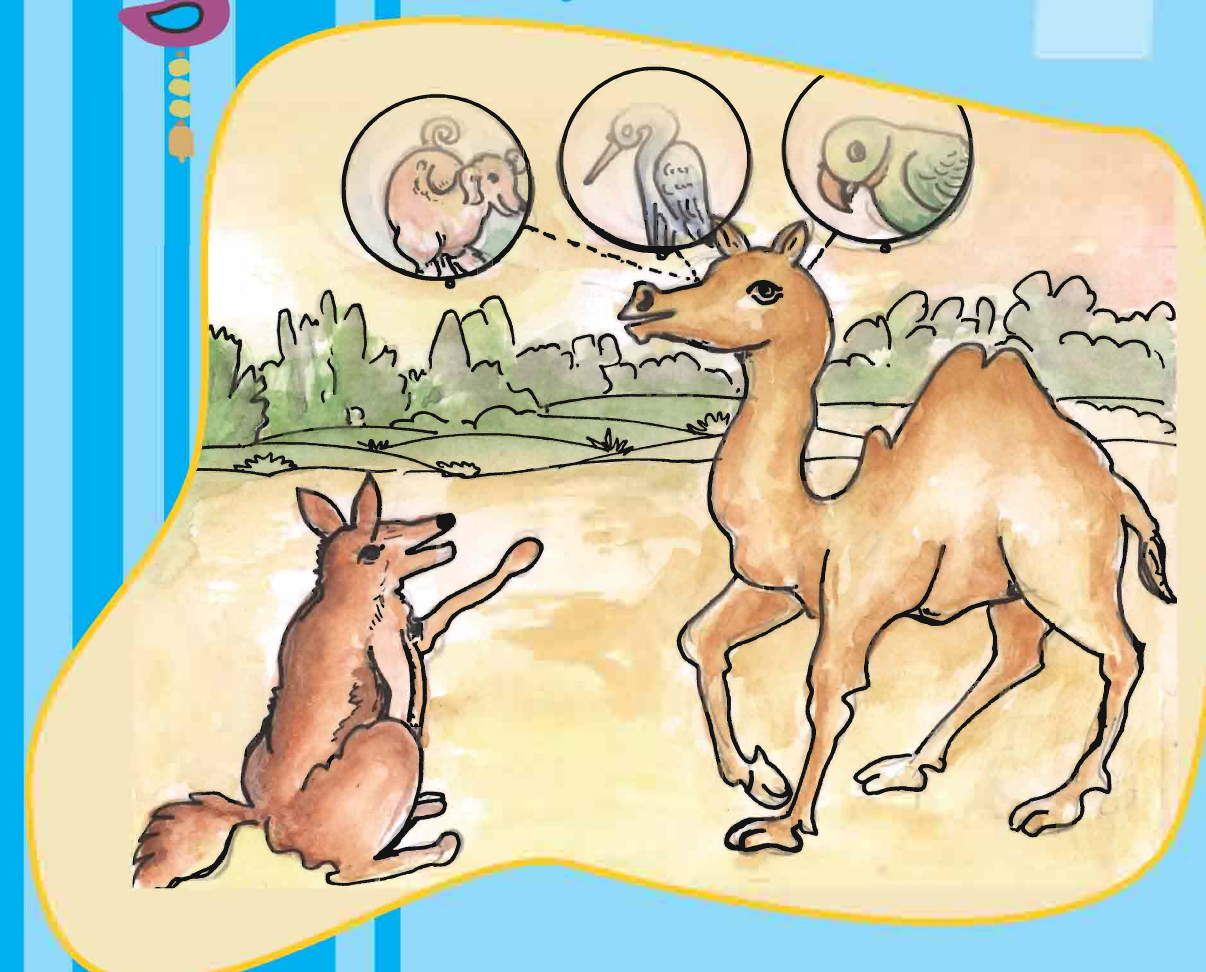

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, ગાંધીનગરના પત્ર-ક્રમાંક
જીસીઈઆરટી / અભ્યાસક્રમ / 2013 / 20335 તા. 10-03-2013 થી મંજૂર

A separate edition has been prepared for the use of teachers and guardians. Do use it.

Sanskrit

Standard 7

(Semester II)

प्रतिज्ञापत्रम्

भारतं मम देशः।
सर्वे भारतीयाः मम भ्रातरः भगिन्यः च सन्ति।
मम मानसे देशस्पृहा अस्ति। समृद्धिसहितं विविधतापरिपूर्णं तस्य संस्कृतिगौरवम् अनुभवामि।
अहं सदा तत्पात्रं भवितुं यत्नं करिष्यामि।
अहं मम पितरौ आचार्यान् गुरुजनान् च प्रति आदरभावं धारयिष्यामि।
प्रत्येकेन सह शिष्टव्यवहारं च करिष्यामि।
अहं मम देशाय देशबान्धवेभ्यः च मम निष्ठाम् अर्पयामि।
तेषां च कल्याणे समृद्धौ च एव मम सुखम् अस्ति।

Price : ₹ 11.00

Production
Gujarat Council of Educational Research and Training
Gandhinagar

Printing
Gujarat State Branch Text-book Board
Gandhinagar

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

© Gujarat State Board of School Textbooks, Gandhinagar
Copyright of this book is reserved by Gujarat State Board of School Textbooks.
No reproduction of this book, in part or in whole, in any form is permitted without the written permission of the Director, Gujarat State Board of School Textbooks.

Production-Co-ordination
Dr. T. S. Joshi
Haresh Chaudhari
Iqbal Vora
Chandresh Pallia

Convener
Narendra Raval

Writing-Editing
Nerendra Raval
Kanubhai Karkar
Ruta Parmar
Pareshaben Thakar

Translater
Dr. Ramchandbhai G. Prajapati
Rohit J. Khamar

Reviewers
Pravinchandra Jani, Shailesh Pandya
Ami Joshi, Harsha Mehta
Kalpeshkumar Patel, Vishnuprasad Suthar

Artist
Manilal Rajput, Bipinchandra Patel
Rasikbhai Vaghela, Ashok Patel

Title Designer
Dharmesh Chavda

Printing Planning
Haresh S. Limbachiya
(Dy. Director : Production)

PREFACE

The Curriculum Framework (NCF)2005 and the Right to Education Act (RTE) 2009 recommend connecting of knowledge provided in school to the life outside the school.This principle marks a departure from the legacy of book learning and continue to shape our education system and removes a huge gap between the school, home and community.

The syllabi and textbook developed on the basis of above principle signify an attempt to implement it with a considerable change in the textbooks, teaching learning methods, approaches etc. Such textbook will provide the scope to the students to learn individually, in pairs in groups, as a whole class and provides self-learning, In improves the application and consolidation abilities of the children. In such a scenario, the teacher will just be an initiator, facilitator, motivator or guide and will create learner centred classes.

During the process of designing and developing the textbooks, the core group personnel coordinators, writers and reviewers got a lot of inspiration and motivation from the Principal secretary of Elementary Education.

Besides the guidance from IGNUS-erg and co-operation of UNICEF was easily and continuously available to the group during the entire process of developing the textbooks. After implementing the textbooks as a part of the pilot study, due efforts were made to make it error free Now, it is in the hands of the users and beneficiaries.

GCERT welcomes constructive and creative comments and suggestions which will be useful to undertake further revision and refinement.

M. T. Shah
Director
GCERT, Gandhinagar
Date : 1-8-2013

H. K. Patel GAS
Director
Gujarat State Textbook Board
Gandhinagar

First Edition : 2013

Published by : H. K. Patel, Director, on behalf of Gujarat State Board of School Textbooks, 'Vidyayan', Sector 10-A, Gandhinagar
Printed by :

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

FUNDAMENTAL DUTIES

It shall be the duty of every citizen of India :*

(a) To abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;

(b) To cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;

(c) To uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;

(d) To defend the country and render national service when called upon to do so;

(e) To promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;

(f) To value and preserve the rich heritage of our composite culture;

(g) To protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wild life, and to have compassion for living creatures;

(h) To develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;

(i) To safeguard public property and to abjure violence;

(j) To strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement.

* Constitution of India : Section 51-A

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

INDEX

Sr. No.	Name of the chapters	Page No.
1.	प्रहेलिकाः	1
2.	वार्तालापः	3
3.	सुभाषितानि	6
4.	धरा गूर्जरी	11
5.	योजकः तत्र दुर्लभः	13
•	पुनरावर्तनम् - 1	18
6.	विज्ञानस्य चमत्काराः	20
7.	सूक्तयः	24
•	पुनरावर्तनम् - 2	26

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

1 प्रहेलिकाः

वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः त्रिनेत्रधारी न च शूलपाणिः।
त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः॥ १॥
नरनारीसमुत्पन्ना सा स्त्री देहविवर्जिता।
अमुखी कुरुते शब्दं जातमात्रा विनश्यति॥ २॥
कृष्णमुखी न मार्जारी द्विजिह्वा न च सर्पिणी।
पञ्चभर्त्री न पाञ्चाली यो जानाति सः पण्डितः॥ ३॥
दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी निर्जीवो बहुभाषकः।
गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति॥ ४॥
कस्तूरी जायते कस्मात् को हन्ति करिणां कुलम्।
किं कुर्यात् कातरो युद्धे मृगात् सिंहः पलायनम्॥ ५॥

Glossary

वृक्ष-अग्र-वासी – One who lives on the top of the tree **पक्षिराजः** – the king of the birds, an eagle **शूलपाणिः** – one having a trident in the hand-Shankar Bhagvan **त्वग्-वस्त्रधारी** – one having cloth of skin **बिभ्रन्** – having **देहविवर्जिता** – without body **जातमात्रा** – immediately after birth **मार्जारी** – cat **जिह्वा** – tongue **पञ्चभर्त्री** – five husbands **शिला** – stone **पादः** – leg **गुणस्यूतिसमृद्धः अपि** – thoughtfully sewn with thread (full of virtues) **करिणाम्** – of the elephant **कातरः** – coward

Exercise

1. Answer the following questions selecting the words from the brackets :

(1) वृक्षाग्रवासी कः अस्ति ? (लेखनी, नारिकेलः)

(2) का स्त्री देहविवर्जिता अस्ति ? (छोटिका, लेखनी)

(3) का कृष्णमुखी अस्ति ? (छोटिका, लेखनी)

(4) कः परपादेन गच्छति ? (नारिकेलः, पादरक्षः)

(5) कस्तूरी कस्मात् जायते ? (सिंहात्, मृगात्)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

2. Match 'A' with 'B' appropriately :

A	B
(1) त्रिनेत्रधारी	(1) छोटिका
(2) नरनारीसमुत्पन्ना	(2) पाञ्चाली
(3) पञ्चभर्त्री	(3) पलायनं करोति
(4) शिलाभक्षी	(4) नारिकेलः
(5) कातरः युद्धे	(5) लेखनी
	(6) पादरक्षः

3. Frame other words following the illustration :

Illustration : वृक्षवासी – वनवासी, गृहवासी, स्वर्गवासी

शूलपाणिः – ________, ________, ________

त्रिनेत्रधारी – ________, ________, ________

शिलाभक्षी – ________, ________, ________

दन्तहीनः – ________, ________, ________

4. Re-write the following sentences according to the illustration :

Illustration : वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः – वृक्षाग्रवासी अस्ति किन्तु पक्षिराजः नास्ति।

(1) त्रिनेत्रधारी न च शूलपाणिः – ________________

(2) त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी – ________________

(3) कृष्णमुखी न मार्जारी – ________________

(4) द्विजिह्वा न च सर्पिणी – ________________

(5) पञ्चभर्त्री न पाञ्चाली – ________________

5. Find the riddles used in your region and present them before your class.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

2 वार्तालापः

भावेशः : नमस्कारः।

चेतना : नमस्कारः, भावेश, आगच्छतु। सर्वं कुशलं वा ?

भावेशः : सर्वं कुशलम्।

चेतना : उपविशतु। जलं स्वीकरोतु।

भावेशः : धन्यवादः।

चेतना : चायं कोफी वा ?

भावेशः : किमपि मास्तु। इदानीं भोजनम् आवश्यकम्।

चेतना : भोजनं सिद्धम् एव अस्ति। आसन-ग्रहणं करोतु।

भावेशः : कृपया परिवेशयतु। भोजने किं किम् अस्ति ?

चेतना : भोजने व्यञ्जनम् अस्ति, रोटिका अस्ति, मोदकः अस्ति, अवलेहः अस्ति, ओदनम् अस्ति च दालम् अपि अस्ति।

भावेशः : तर्हि शीघ्रं ददातु।

चेतना : स्वीकरोतु। लवणम् आवश्यकं वा ?

भावेशः : आम्, ददातु। किञ्चित् तक्रम् अपि आवश्यकम्।

चेतना : स्वीकरोतु। एकं मोदकम् अपि स्वीकरोतु।

भावेशः : धन्यवादः। एकां रोटिकाम् अपि ददातु।

चेतना : अवलेहः अपि अस्ति। आवश्यकं वा ?

भावेशः : मास्तु। इदानीम् ओदनं ददातु।

चेतना : स्वीकरोतु। दालम् अपि स्वीकरोतु।

भावेशः : धन्यवादः।

चेतना : अन्यत् किमपि आवश्यकम् ?

भावेशः : इदानीं किमपि मास्तु। मम भोजनं समाप्तम्। भोजनं रुचिकरम् अस्ति।

चेतना : धन्यवादः।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Glossary

किमपि - anything **मास्तु** - not **इदानीम्** - now **सिद्धम्** - ready **परिवेशयतु** - serve **व्यञ्जनम्** - vegetable **अवलेहः** - picklle **तक्रम्** - buttermilk **मोदकः** - sweetball **लवणम्** - salt **किञ्चत्** - a little

Exercise

1. Frame the sentences following the illustration. Use the words given in the brackets in place 'भोजनं' :

Illustration : भोजनं सिद्धम् एव अस्ति।

(1) ________________ । (चित्रं)

(2) ________________ । (दालं)

(3) ________________ । (व्यञ्जनं)

(4) ________________ । (चायं)

(5) ________________ । (ओदनं)

2. Frame the sentences following the illustration. Use the words given in the brackets in place 'तक्रम्' :

Illustration : किञ्चित् तक्रम् आवश्यकम्।

(1) ________________ । (दुग्धम्)

(2) ________________ । (जलम्)

(3) ________________ । (पायसम्)

(4) ________________ । (व्यञ्जनम्)

3. Frame the sentences following the illustration. Use the words given in the brackets in place 'तक्रम्' :

Illustration : तक्रम् आवश्यकं वा।

(1) ________________ ? (व्यञ्जनम्)

(2) ________________ ? (दुग्धम्)

(3) ________________ ? (ओदनम्)

(4) ________________ ? (दालम्)

(5) ________________ ? (अवलेहः)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4. Fill in the gaps with appropriate statement/response in the following dialogue :

माता : उपविशतु। जलं स्वीकरोतु।

पुत्री : ____________________।

माता : स्वीकरोतु।

पुत्री : धन्यवादः। ____________________।

माता : किञ्चित् तक्रम् ____________________।

पुत्री : ददातु।

माता : लवणम् ____________________?

पुत्री : ____________________।

माता : ओदनं स्वीकरोतु।

पुत्री : ____________________।

माता : ____________________।

पुत्री : ____________________।

माता : ____________________।

पुत्री : ____________________।

5. Make the list of the items which are prepared at your home :

6. Selecting appropriate pair of word from the brackets, Frame the sentences following the illustration. Then write them in your note book :

(चषकः, मेघः, स्थालिका, जलम्, छत्रम्, भोजनम्, पुष्पम्, उद्यानम्, फलम्, वृक्षः, कक्षः, छात्रः ।)

Illustration : चषकः अस्ति जलं नास्ति।

(1) __________ अस्ति __________ नास्ति।

(2) __________ अस्ति __________ नास्ति।

(3) __________ अस्ति __________ नास्ति।

(4) __________ अस्ति __________ नास्ति।

(5) __________ अस्ति __________ नास्ति।

(6) __________ अस्ति __________ नास्ति।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

3 सुभाषितानि

पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषितम्।
मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा विधीयते॥ १॥
अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्॥ २॥
नमन्ति फलिनो वृक्षाः नमन्ति गुणिनो जनाः।
शुष्कवृक्षाश्च मूर्खाश्च न नमन्ति कदाचन॥ ३॥
उद्यमः साहसं धैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः।
षडेते यत्र वर्तन्ते तत्र देवः सहायकृत्॥ ४॥
उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः॥ ५॥
दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम्।
शास्त्रपूतां वदेत् वाणीं मनःपूतं समाचरेत्॥ ६॥

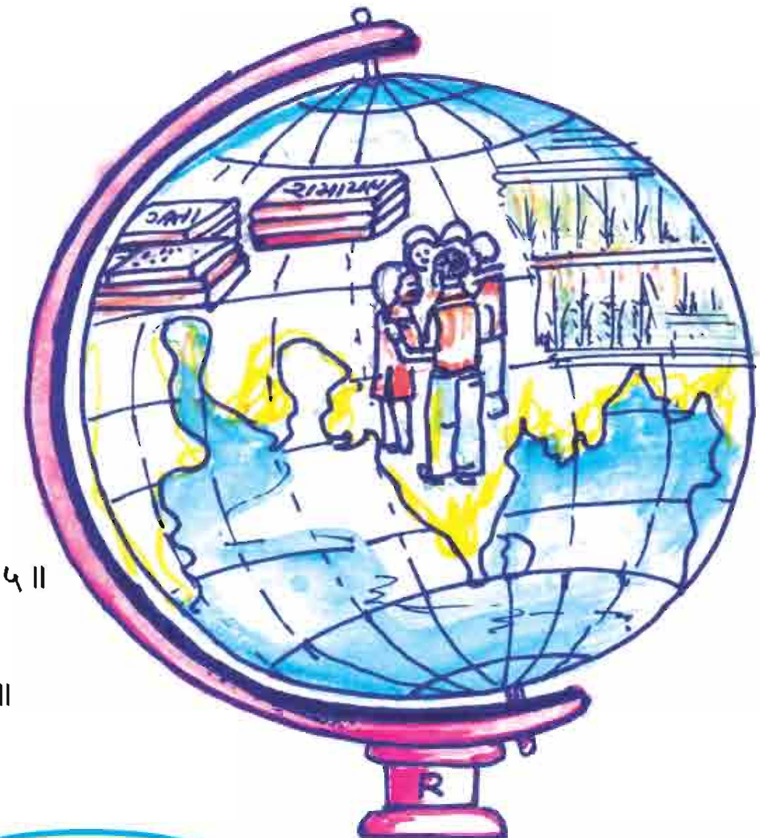

Glossary

पाषाणः – stone **खण्डेषु** – in pieces **मूढैः** – by the fools **विधीयते** is believed, is understood **परः** other **लघुचेतसाम्** – of mean minded **उदारचरितानाम्** – of noble character **शुष्कवृक्षाः** – dry trees **कदाचन** – whenever, **उद्यमेन** – by hard work **सिध्यन्ति** – is achieved **दृष्टिपूतम्** – is seen by the eyes **न्यसेत्** – should be put **पादम्** – step **समाचरेत्** – should be followed

परो वेति – परः वा इति
शुष्कवृक्षाश्च – शुष्कवृक्षाः च
मूर्खाश्च – मूर्खाः च
पिबेज्जलम् – पिबेत् जलम्

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Exercise

1. Pronounce the following words correctly :

जलमन्नम्, पाषाणखण्डेषु, रत्नसंज्ञा, शुष्कवृक्षाश्च, षडेते वर्तन्ते, सिध्यन्ति, दृष्टिपूतम्, पिबेज्जलम्, शास्त्रपूताम्

2. Complete the following verses :

(1) पृथिव्यां .... ।

.... विधीयते॥

(2) उद्यमः .... ।

.... सहायकृत्॥

(3) दृष्टिपूतं .... ।

.... समाचरेत्॥

3. Fill in the gaps in the following on the basis of Shlokas :

(1) नमन्ति ____________ वृक्षाः।

(2) सुप्तस्य सिंहस्य मुखे ____________ न प्रविशन्ति।

(3) दृष्टिपूतं ____________ पादम्।

(4) शास्त्रपूतां ____________ वाणीम्।

(5) उद्यमेन हि ____________ कार्याणि।

4. Frame the sentences using the words given in the brackets and read them orally. Follow the Illustration :

(वसुधैव, राज्यमेव, ग्राम एव, राष्ट्रमेव)

Illustration : वसुधैव कुटुम्बकम्।

________ कुटुम्बकम्।

________ कुटुम्बकम्।

________ कुटुम्बकम्।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

5. Frame the sentences using the words in the brackets. Follow the illustration. Then read orally :

(धर्मः, सफलता, विजयः परिश्रमः, रमन्ते देवताः, नार्यस्तु पूज्यन्ते, क्रोधः, विनाशः, स्वच्छता, प्रभुता, सङ्घः, शान्तिः।)

Illustration : यत्र परिश्रमः तत्र सफलता।

यत्र ______ तत्र ______ ।

यत्र ______ तत्र ______ ।

यत्र ______ तत्र ______ ।

यत्र ______ तत्र ______ ।

यत्र ______ तत्र ______ ।

6. Give the form of the following words according to the illustration :

Illustration : सिंहः सिंहस्य

वानरः ______	शुकः ______
पर्वतः ______	पुत्रः ______
शङ्करः ______	तारकः ______
मूषकः ______	कपोतः ______
गजः ______	मयूरः ______

7. Answer the following questions selecting the most appropriate choice :

(1) के कदाचन न नमन्ति ?

(अ) गुणिनो जनाः कदाचन न नमन्ति (ब) फलिनो वृक्षाः कदाचन न नमन्ति।

(क) मूर्खाः कदाचन न नमन्ति।

(2) केन कार्याणि सिध्यन्ति ?

(अ) उद्यमेन कार्याणि सिध्यन्ति। (ब) भाग्येन कार्याणि सिध्यन्ति।

(क) मनोरथैः कार्याणि सिध्यन्ति।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

(3) कीदृशं जलम् पिबेत् ?

(अ) दृष्टिपूतं जलम् पिबेत्। (ब) वस्त्रपूतं जलम् पिबेत्।

(क) मन:पूतं जलम् पिबेत्।

8. Give the verb forms of the following verbs. Follow the example :

Illustration : पा (पिब्) – पिबेत्

चर् – ________	लिख् – ________
पठ् – ________	दृश् (पश्य्) – ________
वद् – ________	

9. Give the verb forms of the following verbs. Follow the example :

(अ) **Illustration :** नम् – नमन्ति

खाद् – ________	लिख् – ________
पत् – ________	क्रीड् – ________
पठ् – ________	गम् (गच्छ्) – ________
दृश् (पश्य्) – ________	धाव् – ________
पा (पिब्) – ________	वद् – ________

(ब) Follow the Illustration and change the form of the word :

Illustration : वृक्षः – वृक्षाः

मयूरः ________	देवः ________
मूर्खः ________	मृगः ________
दन्तः ________	पर्वतः ________
पुरुषः ________	तारकः ________

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Activity

- Read and recite/sing the Subhashits given in the lesson :
- Write the words which your teacher say.
- Collect the proverbs, idioms or Subhashits which have close meaning to the Subhashits given in the lesson and write them. For example : For hard-work - Hard work is always rewarded.
- Visit the library, collect 'Shubhashit Ratnavali' or other books of Subhashit, find five Shubhashits and write them.
- Form the groups and write group-wise the Shubhashits on the wall and the ground of school.
- Good thoughts are available from the public places, temples and some walls of your village/town/city. Collect them in your note-book.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4 धरा गूर्जरी

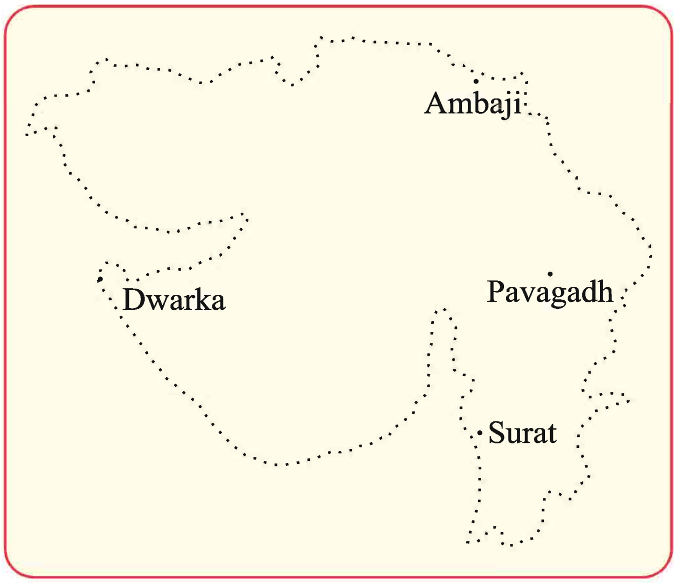

जय जय जय मे धरागूर्जरि
गौरवशालिनी त्वं मातः गूर्जरि

पूर्वदिशायां रक्षति कालिका
वसति कृष्णः पश्चिमदिशायाम्।
उत्तरदिशायां रक्षति अम्बा
कुन्तेश्वरस्य तु दक्षिणधाम॥
धन्या देवरक्षिता गूर्जरि
जय जय जय मे धरागूर्जरि॥

पुण्यसलिला नर्मदामाता
सूर्यतनया वहति विपुला।
साभ्रमत्या इतिहासो विशालः
गूर्जरदेशस्य महाप्रभावः॥
धन्या धर्मदायिनि गूर्जरि
जय जय जय मे धरागूर्जरि॥

– नरेन

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Glossary

पूर्वदिशायाम् – in the East **पश्चिमदिशायाम्** – in the West **उत्तरदिशायाम्** – in the North **सूर्यतनया** – daughter of the Sun, the Tapi **साभ्रमत्याः** – of the Sabarmati

Exercise

1. Re-write the following words in good hand-writing and read them :

देवरक्षिता गूर्जरि, पुण्यसलिला नर्मदामाता, धर्मदायिनी गूर्जरी, साभ्रमत्याः इतिहासः।

2. Answer the following questions on the basis of the poem :

(1) कालिका कस्यां दिशायां गूर्जरभूमिं रक्षति ?

(2) अम्बा कस्यां दिशायां गूर्जरभूमिं रक्षति ?

(3) का पुण्यसलिला अस्ति ?

(4) कस्याः इतिहासः विशालः ?

3. Complete the following paragraph using the proper word. Take the base of your seat in the class-room :

मम पूर्वदिशायां ____________ उपविशति। पश्चिमदिशायां ____________ उपविशति। ____________ दक्षिणदिशायां उपविशति। ____________ ____________ उपविशति।

4. Fill in the gaps in the following statements. Follow the illustration :

Illustration : ____________ इतिहासः विशालः। (साभ्रमती, ब्रह्मपुत्रा)

साभ्रमत्याः इतिहासः विशालः।

ब्रह्मपुत्रायाः इतिहासः विशालः।

(1) ____________ महिमा विशालाः। (गङ्गा)

(2) ____________ प्रभावः विशालः। (यमुना)

(3) ____________ करुणा विशाला। (सरस्वती)

(4) ____________ तटे राजकोटनगरम् अस्ति । (आजी)

(5) ____________ तटे माण्डवीनगरम् अस्ति। (रुक्मावती)

(6) ____________ तटे उज्जयिनी अस्ति। (क्षिप्रा)

(7) ____________ तटे द्वारकानगरम् अस्ति। (गोमती)

Activity

- Sing this song in chorus.
- Collect the songs related to Gujarat and sing them.
- Find the places mentioned in this poem from the map of Gujarat. If any song/ riddle/ is available, find it and write it.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

5 योजकः तत्र दुर्लभः

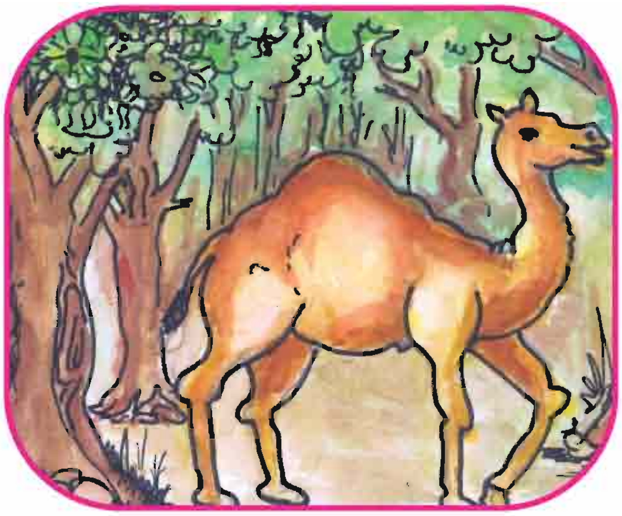

एकः उष्ट्रः अस्ति।
उष्ट्रः स्वभावेन वक्रः अस्ति
सः सर्वदा दोषः एव पश्यति
एकदा सः वने अटति।

मार्गे सः वृक्षस्य उपरि एकं शुकं पश्यति। उष्ट्रः शुकाय कथयति, ''हे शुक! तव चञ्चुः वक्रा अस्ति।'' शुकः लज्जाम् अनुभवति। उष्ट्रः हसति अग्रे चलति।

मार्गे सः कुक्कुरं पश्यति। उष्ट्रः कुक्कुराय कथयति, ''हे कुक्कुर ! तव पुच्छं वक्रम् अस्ति।'' कुक्कुरः लज्जाम् अनुभवति। उष्ट्रः हसति अग्रे चलति।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

मार्गे बकः अस्ति। बकं दृष्टवा उष्ट्रः वदति, "तव ग्रीवा वक्रा अस्ति।" बकः उष्ट्रं प्रति पश्यति अपि न।

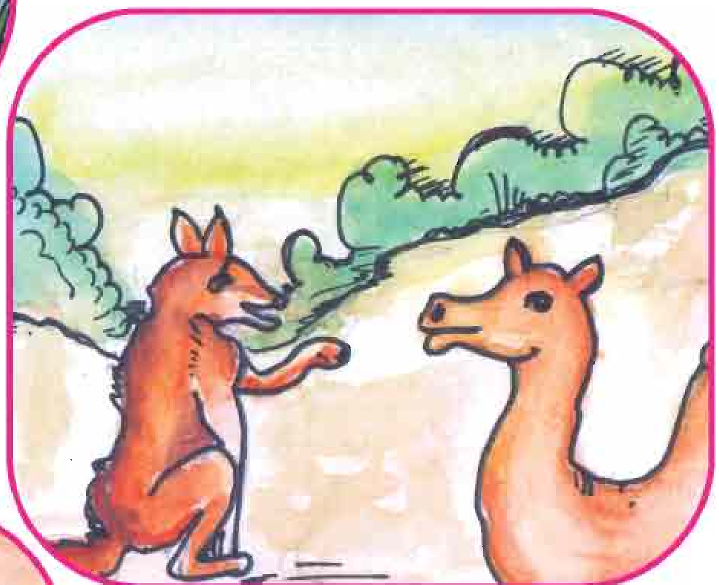

मार्गे शृगालः मिलति। शृगालः पृच्छति, "उष्ट्रभ्रातः कथम् अस्ति ? स्वास्थ्यं समीचीनं वा ?

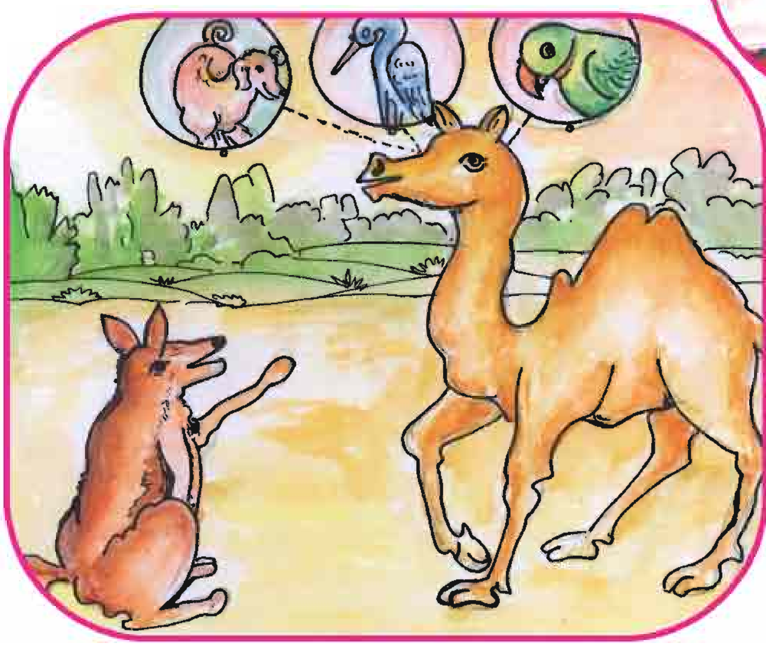

उष्ट्रः वदति, "स्वास्थ्यं समीचीनं किन्तु अन्यत् किमपि समीचीनं नास्ति। शुकस्य चञ्चुः वक्रा , कुक्कुरस्य पुच्छं वक्रम्, बकस्य ग्रीवा वक्रा।"

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

"शृगालः वदति," शुकस्य चञ्चुः वक्रा किन्तु
सः मनुष्यवाणीं वक्तुं शक्नोति।
कुक्कुरस्य पुच्छं वक्रं किन्तु
सः स्वामिभक्तः अस्ति।
बकस्य ग्रीवा वक्रा किन्तु
तस्य एकाग्रता प्रचलिता।
भवतः सर्वाणि अङ्गानि वक्राणि सन्ति किन्तु
भवान् मरुभूम्याः नृपः अस्ति।
अपि च तेषां चञ्चोः, पुच्छस्य, ग्रीवायाः च प्रयोजनम् अस्ति। निरर्थकं नास्ति।
अमंत्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम्।
अयोग्यः पुरुषो नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः॥

Glossary

उष्ट्रः – camel **वक्रः** – curve, strange **अटति** – is wandering **चञ्चुः** – a beak **ग्रीवा** – neck **समीचीनम्** – O.K., all right **अन्यत्** – any other **मरुभूमिः** – desert **नृपः** – king **प्रयोजनम्** – aim, goal **योजकः** – planner, organizer

Sandhi

अमंत्रमक्षरम् – अमंत्रम् अक्षरम्, मूलमनौषधम् – मूलम् अनौषधम्, योजकस्तत्र – योजकः तत्र

Exercise

1. Pronounce the following words orally :

उष्ट्रभ्रातः, वक्रः, चञ्चुः, लज्जा, पुच्छम्, दृष्ट्वा, स्वास्थ्यम्, ग्रीवा, शक्नोति, स्वामिभक्तः, अमंत्रमक्षरम्, मूलमनौषधम्, योजकस्तत्र।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

2. Read the lesson and answer the following questions in Sanskrit orally as well as in written :

(1) उष्ट्रः स्वभावेन कीदृशं अस्ति ?

(2) उष्ट्रः वृक्षस्य उपरि कं पश्यति ?

(3) उष्ट्रः शुकाय किं कथयति ?

(4) कस्य पुच्छं वक्रम् अस्ति ?

(5) कः मनुष्यवाणीं वक्तुं शक्नोति ? कस्य ग्रीवा वक्रा?

(6) कः मरुभूम्याः नृपः अस्ति ?

(7) कस्य स्वामिभक्तिः प्रचलिता ?

3. On the basis of the lesson, write 'आम्' for the true and 'न' for the false in the box given against each statement :

(1) शुकः स्वभावेन वक्रः अस्ति। ☐

(2) शुकस्य चञ्चुः वक्रा अस्ति। ☐

(3) बकः मनुष्यवाणीं वक्तुं शक्नोति। ☐

(4) शुकस्य एकाग्रता प्रचलिता अस्ति। ☐

(5) उष्ट्रः मरुभूम्याः नृपः अस्ति। ☐

4. Frame the sentences using the words given in the following table. Follow the illustration :

Illustration : उष्ट्रः वने अटति।

अ	ब	क
उष्ट्रः	लज्जाम्	खादामि
शुकः	वने	पिबति
अहं	मोदकम्	पठति
किशनः	जलम्	अनुभवति
माला	पुस्तकम्	अटति

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

5. Frame sentences as shown in the illustration :

Illustration : विराजः कृशः किन्तु शक्तिमान् अस्ति। (शक्तिमान्)

(1) अमिता शिशुः ______________ । (निर्भया)

(2) नीमवृक्षः तीक्तः ______________ । (गुणकारी)

(3) रुग्णालयः लघुः ______________ । (स्वच्छः)

(4) पर्वतः दूरतः ______________ । (रमणीयः)

(5) कोकिलः कृष्णः______________ । (मधुभाषी)

6. Frame the sentences as shown in the illustration :

Illustration : एषः बकः। ______________ । (एकाग्रता)

एषः बकः। तस्य एकाग्रता प्रचलिता।

(1) एषः शुकः। ______________ । (स्वामिभक्तिः)

(2) एषः कुक्कुरः। ______________ । (स्वामिभक्तिः)

(3) सः राष्ट्रपिता। ______________ । (संकल्पशक्तिः)

(4) सः शिक्षकः। ______________ । (कार्यनिष्ठा)

(5) छात्रालयः। ______________ । (व्यवस्था)

7. Listen to the words spoken by the teacher and write them in your note-book. Then get them checked by either your teacher or your class-mate. If any mistake is found, correct it.

Activity

- Read this story.
- Find the children's of Eshop from the library of your school or your village.
- Make the list of birds and animals seen in your area and write their characteristics.
- Listen to the words dictated by your teacher and write them in your note-book. Get them checked by your class-mate. If any mistake is found correct it.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

पुनरावर्तनम् 1

1. Recite the following lines with proper stress, tone (rising and falling)

(1) वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः त्रिनेत्रधारी न च शूलपाणिः।
त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः॥

(2) उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः॥

2. Complete the following lines :

(1) कृष्णमुखी न मार्जारी ________ सः पण्डितः॥

(2) दृष्टिपूतं न्यसेत् पादं ________ समाचरेत्॥

3. Follow the illustration and frame the sentences. Then write other verbs in the gaps given and frame other sentences :

Illustration : आयुषी हसति।

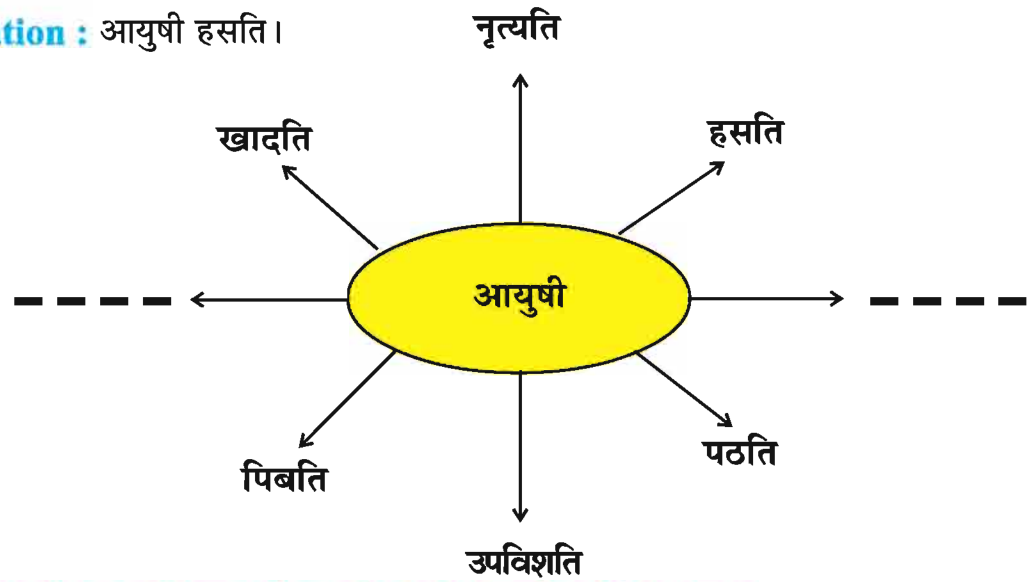

4. Present the model reading of the following dialogue :

सुरेशः : सुप्रभातम्।
महेशः : नमस्ते श्रीमन्। स्वागतम्। आगच्छतु। उपविशतु।
सुरेशः : धन्यवादः।
महेशः : सर्वं कुशलं वा ?
सुरेशः : आम् कुशलम्। भवान् किं करोति?
महेशः : अहं स्वाध्यायं लिखामि।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

5. Answer the following questions in Sanskrit :

(1) कः निर्जीवः बहुभाषकः अस्ति ?

(2) का अमुखी शब्दं कुरुते ?

(3) 'भोजनं रुचिकरम् अस्ति'। एतत् वाक्यं कः वदति ?

(4) 'चायं कोफी वा ?' एतत् वाक्यं कः वदति ?

(5) पृथिव्यां कति रत्नानि सन्ति ?

(6) कार्याणि केन सिध्यन्ति ?

(7) पूर्वदिशायां का रक्षति ?

(8) दक्षिणधामे कः अस्ति ?

6. On the basis of the previous units, say whether the following statements are true or false :

(1) कस्तूरी सिंहात् जायते। ☐

(2) भोजने मोदकः अस्ति। ☐

(3) मनोरथैः कार्याणि सिध्यन्ति। ☐

(4) सुप्तस्य सिंहस्य मुखे मृगाः प्रविशन्ति। ☐

(5) पूर्वदिशायां रक्षति अम्बा। ☐

7. Circle ◯ the odd word in the following groups :

Illustration : आम्रफलम्, सीताफलम्, (कमलम्,) द्राक्षाफलम्।

(1) मुखम्, सुखम्, हस्तः, उदरम्।

(2) काकः, कोकिलः, शुकः, श्वानः।

(3) वानरः, शशकः, मशकः, अश्वः।

(4) रोटिकाम्, शाटिकाम्, मोदकम्, दालम्।

(5) पुस्तकम्, दूरभाषः, सङ्गणकम्, दूरदर्शनम्।

8. Stage the dialogue with the help of a boy-student and a girl-student :

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

6 विज्ञानस्य चमत्काराः

एतत् विज्ञानस्य युगम्।
अत्र तत्र सर्वत्र विज्ञानस्य चमत्कारान् वयं पश्यामः।

एषः भ्रमणभाषः।
जनाः भ्रमणभाषेण परस्परं वार्तालापं कुर्वन्ति।

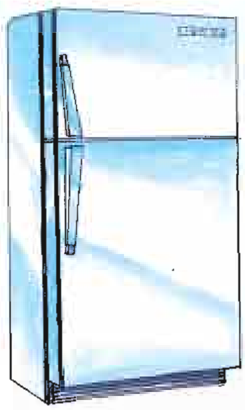

एतत् शीतकम्।
जनाः शीतकस्य शीतपेयं (जलं) पिबन्ति।

एतत् सङ्गणकम्।
यशः सङ्गणकं चालयति।
सङ्गणकेन विविधानि कार्याणि सरलं शीघ्रं च भवन्ति।

एतत् दूरदर्शनम्।
जनाः दूरदर्शनमाध्यमेन वार्ताः चलचित्राणि विपिधान् कार्यक्रमान् पश्यन्ति, शृण्वन्ति च।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

एतत् विमानम् अस्ति।
विमानम् आकाशमार्गे चलति।
विमानयात्रा रोमाञ्चं ददाति।
विमानेन दूरस्थानस्य यात्रा शीघ्रं पूर्णा भवति।

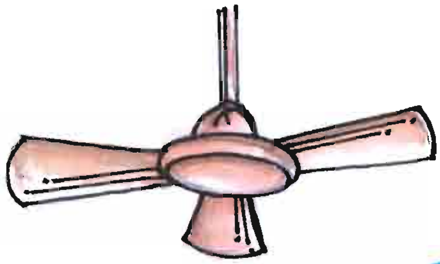

एतत् व्यजनम्।
व्यजनं भ्रमणं करोति।
व्यजनं तापं हरति।

Glossary

भ्रमणभाषः – mobile **सङ्गणकम्** – computer **चालयति** – Operating **शीतकम्** – Fridge **वार्ता** – news **व्यजनम्** – fan

Exercise

1. Copy the following words :

(1) भ्रमणभाषः – ____________
(2) शीतपेयम् – ____________
(3) सङ्गणकम् – ____________
(4) चलचित्राणि – ____________
(5) कार्यक्रमान् – ____________

2. Write the Sanskrit words for the picture in the box given against each :

(1)

(2)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

(3)

(4) 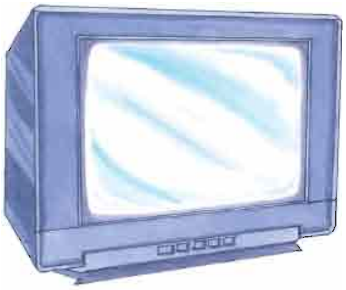

(5) 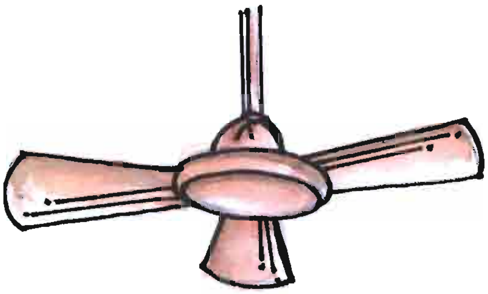

3. Turn the following sentences in plural Make necessary changes shown in the illustration :

Illustration : मानवः वृत्तपत्रं पठति। – मानवाः वृत्तपत्रं पठन्ति।

एकवचन	बहुवचन
(1) मानवः जलं पिबति।	____________ ।
(2) मानवः चित्रं पश्यति।	____________ ।
(3) मानवः रोटिकां खादति।	____________ ।
(4) मानवः वनं गच्छति।	____________ ।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Activity

- Take the students to the computer and give real information.
- Prepare a list of scientists and their researches in the library.
- Draw the picture of a T.V., a mobile and and a fan.
- Write the names of the things for communication and transformation, which you see at your home.

Project work : Find the answer to the following questions and do one project.

(1) Who first travelled by train in your area ?

(2) Who got a TV first in your area ?

(3) What are the facilities of message communication and transportation in your area ? Make a list of those things.

(4) Who bought the mobile first in your area ?

(5) Is there any one in your area who travelled by plane ? If yes, who is he/she

Do the project in groups.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

7 सूक्तय:

ज्ञानं भार: क्रियां विना॥ १॥

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी॥ २॥

आपदि मित्रपरीक्षा॥ ३॥

श्रद्धावान् लभते ज्ञानम्॥ ४॥

बुद्धि: यस्य बलं तस्य॥ ५॥

सङ्घे शक्ति: कलौ युगे ॥ ६॥

शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्॥ ७॥

Glossary

जननी – mother **जन्मभूमि** – motherland **गरीयसी** – superior **आपदि** – in woes **श्रद्धावान्** – full of faith **लभते** – is getting **यस्य** – who has **बलम्** – strength **सङ्घे** – in unity/in group **कलौ युगे** – in Kaliyug **खलु** – really **आद्यम्** – first

Exercise

1. Complete the following maxims :

(1) ________________ क्रियां विना।

(2) ________________ मित्रपरीक्षा।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

(3) ______________________ लभते ज्ञानम्।

(4) ______________________ बलं तस्य।

(5) ______________________ धर्मसाधनम्।

2. Find other three maxims like these and write them here :

(1) ______________________

(2) ______________________

(3) ______________________

3. Explain the maxim श्रद्धावान् लभते ज्ञानम्।

4. What is said about mother land in the maxim ? Write 5 sentences in English.

Activity

- Find the maxims you see at the public or private institutes of your area and write them.

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

पुनरावर्तनम् 2

1. Recite/Read the following maxims rhythmically :

(1) ज्ञानं भारः क्रियां विना। (2) जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी। (3) आपदि मित्रपरीक्षा।
(4) बुद्धिः यस्य बलं तस्य। (5) सङ्घे शक्तिः कलौ युगे।

2. Write the following paragraph in good hand-writing :

एकस्मिन् वने एकः वटवृक्षः अस्ति। तत्र काकः वसति। काकस्य पत्नी शावकैः सह तत्रैव वसति। तस्य वृक्षस्य अधः कोटरे एकः सर्पः वसति। एकदा काकः पत्न्या सह आहारार्थं गच्छति। तदा सर्पः एकं शावकं खादति। सः आगच्छति पश्यति च।

3. join 'A' and 'B' properly :

	A		B
(1)		(a)	शीतकम्
(2)		(b)	विमानम्
(3)		(c)	दूरभाषः
(4)		(d)	व्यजनम्
(5)		(e)	भ्रमणभाषः
		(f)	सङ्गणकम्
(6)	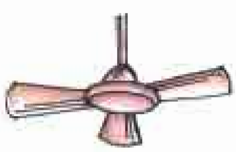	(g)	दूरदर्शनम्

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

4. Ask five students to wear the masks of a camel, a parrot, a dog, a crane and a fox. Then stage the drama on the basis of the unit 'योजकः तत्र दुर्लभः'।

5. Arrange a puppet-show according to Question-4.

6. Arrange the following sentences according to the events/sequence.

(1) मार्गे कुक्कुरः मिलति।

(2) उष्ट्रः कुक्कुराय कथयति, 'तव पुच्छं वक्रम् अस्ति।'

(3) कुक्कुरः लज्जाम् अनुभवति।

(4) एकः उष्ट्रः अस्ति।

(5) एकदा सः वने अटति।

(6) उष्ट्रः हसति अग्रे चलति च।

(7) उष्ट्रः स्वभावेन वक्रः अस्ति।

7. Draw the pictures of any two things from the lesson. Then colour them as you like.

8. Put (X) Mark in the box against each incorrect sentence.

(1) बालिकाः गच्छति। ☐

(2) बालकः हसति। ☐

(3) कुक्कुरः धावन्ति। ☐

(4) उष्ट्राः हसति। ☐

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

(5) शृगालः पृच्छति।

(6) एषः दिव्या।

(7) एषः विवेकः।

9. Translate the following sentences in Sanskrit :

(1) The camel told the parrot.

(2) On the way, the fox meets.

(3) The beak of a parrot is curved.

(4) A plane flies in the sky.

(5) The fan is moving.

(6) A friend is tested in difficulty.

ज्ञातव्यम्

पितृव्यः uncle (kaka) पितृव्या aunt (khaki) भ्रातृव्यः nephew (bhartija) भ्रातृव्या niece मातुलः meternal uncle मातुलानी aunty (mami) मातुलेयः brother (meternal uncle's son) मातुलेया sister (meternal uncle's daughter) भागिनेय भान्जा cousin brother (Bhaniyo) भागिनेया भान्जी cousin sister (Bhani) पितृश्वसा aunty पितृश्वसेयः brother (aunty's son) पितृश्वसेया sister (aunty's daughter) भ्रातृजाया brother's wife (bhabhi) देवरः husband's brother (diyar) ननान्दा husband's sister (nanad)

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

Downloaded from https:// www.studiestoday.com

गीतम्

पठत संस्कृतं, वदत संस्कृतं
लसतु संस्कृतं चिरं गृहे गृहे च पुनरपि।
॥ पठत ॥

ज्ञानवैभवं वेदवाङ्मयं
लसति यत्र भव-भयापहारि-मुनिभिरार्जितम्।
कीर्तिरार्जिता यस्य प्रणयनात्
व्यास-भास-कालिदास-बाणमुख्यकविभिः।
॥ पठत ॥

स्थानमूर्जितं यस्य मन्वते
वाग्विचिन्तिका हि वाक्षु यस्य वीक्ष्य मधुरताम्।
यद्विना जना नैव जानते,
भारतीय-संस्कृतिं सनातनाभिधां वराम्।
॥ पठत ॥

जयतु संस्कृतं संस्कृतिस्तथा
संस्कृतस्य संस्कृतेश्च प्रणयनाच्च मनुकुलम्।
जयतु संस्कृतं, जयतु मनुकुलम्
जयतु जयतु संस्कृतं, जयतु जयतु मनुकुलम्।
॥ पठत ॥

भाषाक्रीडा

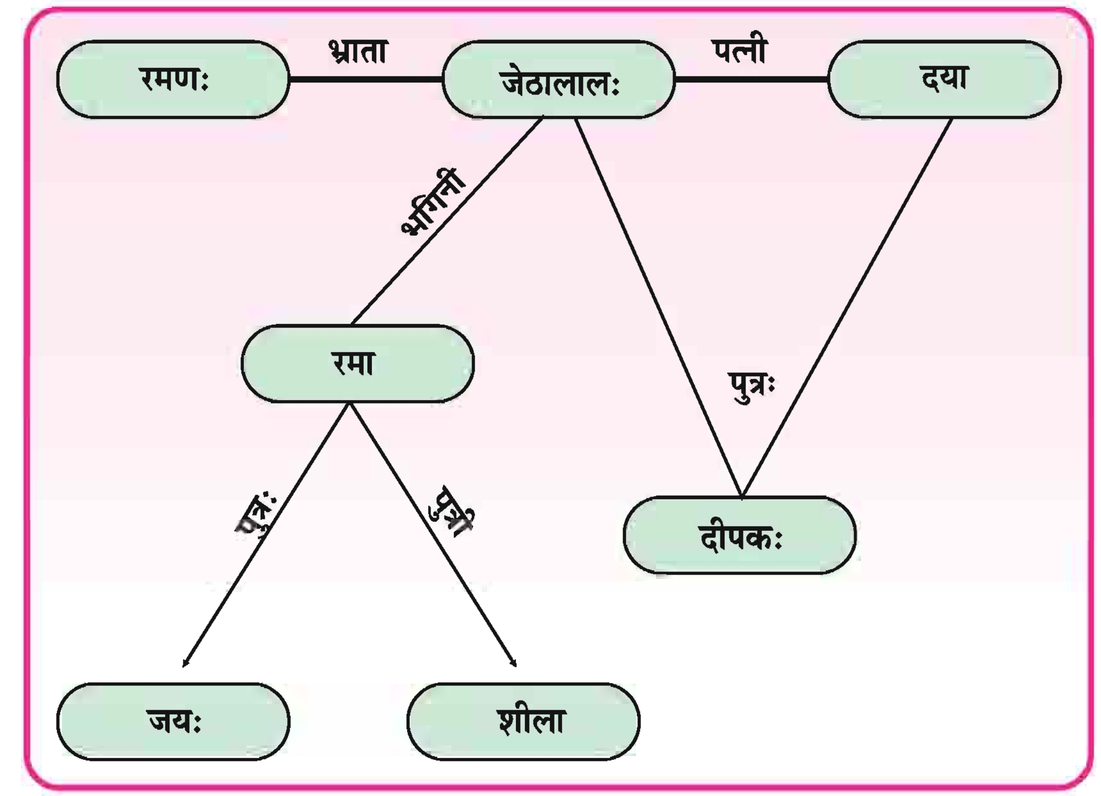

Note : Know the relations from the above diagram. Then frame the sentences following the illustration.

Illustration : (१) रमणः कस्य भ्राता ?
रमणः जेठालालस्य भ्राता।
(२) शीला कस्याः पुत्री ?
शीला रमायाः पुत्री।

Downloaded from https:// www.studiestoday.com